

Summary

Muzykant K. A. Acquisition of citizenship of the European Union by juveniles as the main criterion of definition of their administrative rights. – Article.

The article considers the concept and legislative control of citizenship of Member States of European Union. Also it focuses on classification of main rights of citizens of European Union. The author explores the acquisition of citizenship of EU of juveniles based on the acquisition of citizenship of member States of this category of people.

Key words: citizenship of the European Union, «the law of blood», «the law of land», naturalization.

УДК 342:341.1/.8

Абдалказим Мутана Аббас

ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ВЗАЄМОДІЮ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ДЕРЖАВ І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. У процесі вивчення актуальних проблем взаємодії національного конституційного права держави з міжнародним правом об'єктивується й актуалізується проблематика вивчення ролі та значення правової глобалізації в цьому процесі. Виникаючи на тлі могутніх глобалізаційних та інтеграційних процесів, правова глобалізація, безумовно, не лише справляє вплив на розвиток як національних, так і міжнародної правових систем, а й фактично детермінує їх розвиток шляхом розробки відповідних нормативних алгоритмів, що демонструють феномен інтернаціоналізації конституційного права держав і конституціоналізації міжнародного права та міжнародного правопорядку.

Вказана проблематика є не лише актуальною, а й дуже складною як у теоретичному, так і в праксеологічному аспектах, оскільки міжнародна спільнота та її держави-члени часто-густо стикаються з нею як у процесі повсякденної реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань, так і в процесі прогностичного розвитку сучасного міжнародного права, пошуку шляхів його вдосконалення та гарантування виконання його загальноновизнаних принципів і норм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи те, що глобалізація є досить складним, багатостороннім процесом, який зачіпає всі сфери людського буття, а до деяких із них вносить докорінні зміни, це ставить перед сучасними вченими широкий спектр не лише досі не вирішених завдань, проблем і питань, а й шляхів і способів їх вирішення. Особливу увагу при цьому слід звертати на економічну, правову, соціальну та духовно-моральну складову світових глобалізаційних процесів. Правова ж глобалізація зачіпає не лише різні сфери державного управління, а й відноситься до сфери національної безпеки держави. Таким чином, мова йде про вироблення певної стратегії протидії не просто численних негативних аспектів глобалізаційних процесів, але й їх відвертих погроз і «викликів». Наведені обставини визначають потребу у виявленні теоретико-методологічних і доктринальних підстав правової глобалізації, вивчення її місця й ролі в загальносвітових процесах глобалізації, а також оцінку її позитивного й негативного потенціалу.

Актуальність вивчення цих проблем зростає ще й тому, що визнання всіх негативних аспектів глобалізації в правовій сфері повинне сприяти тому факту, що цілий ряд галузей міжнародного права міг би стати реальним способом загальносвітової протидії найбільш серйозним загрозам сучасного світу. Крім того, слід розуміти, що глобалізація впливає на сучасну державу через її власну правову систему, яка знаходиться в тісному діалектичному взаємному зв'язку з міжнародною системою та міжнародним публічним правом.

В останні десятиліття в юридичній літературі з'явилося багато робіт, автори яких надали перевагу вивченню правових аспектів глобалізації. До них можна віднести дослідження Г. Арутюняна, М. Баймуратова, І. Бачило, В. Богатирьова, О. Борискіна, Ю. Волошина, І. Добриніна, О. Звонарьової, А. Кабалкіна, В. Карташкіна, Є. Кочетова, І. Лукашука, О. Лук'янової, Б. Макогона, Б. Манова, К. Стрельникова, Ю. Тихомирова, О. Тіунова, А. Хабібулліна та інших. Однак серйозних монографічних досліджень правових аспектів світових глобалізаційних процесів на сьогоднішній день не так багато. Тому слід звернути увагу на фрагментарні дослідження вказаної проблематики в працях вчених, які займаються дослідженням проблем теорії держави і права, конституційного та міжнародного права, забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Метою статті є визначення онтологічних засад впливу правової глобалізації на взаємодію конституційного права держав та міжнародного права.

Основні результати дослідження. Для усвідомлення сутності правової глобалізації варто розуміти, що вже нині попри установлені державні кордони відбувається дуже складний і всеосяжний процес людської взаємодії (фактор глобального колабораціонізму – А. М. А.), що визначає існування сукупності політичних, економічних, культурних і суспільних зв'язків, пріоритетність яких щодо місцевих, регіональних, національних обмежень (фактор пріоритетності глобальної взаємодії перед взаємодією національною – А. М. А.), очевидно, забезпечує умови для створення нової транснаціональної цивілізації (фактор інституціоналізації якісно нової цивілізації – А. М. А.).

У цих умовах об'єктивно й суттєво зростає роль «управлінського» фактора, роль якого в процесі розвитку історичного дискурсу спочатку виконує національне конституційне право, потім право міжнародне, а з посиленням інтеграційних тенденцій – інтеграційне право.

І хоч історично завжди існували різного роду зв'язки, що пересікали межі людських співтовариств, нинішній масштаб таких зв'язків, їх інтенсивність, глибину, мобільність і динамізм варто розглядати як ознаки, що носять якісно інший характер порівняно з попередніми історичними процесами. І таку іншу якість їм забезпечує в тому числі тенденція виникнення правової однорідності.

Як відзначає іспанський філософ права Ф. Лапорта, те, що нині постає перед нами, підпорядковується й буде завжди значною мірою підпорядковуватися логіці колективних дій, а це визначає високий рівень анонімності й знеособленості в діях людей та їхніх реакцій, отже, призведе до зростання непередбачуваності в майбутніх результатах. Він вважає, що сама по собі ідея «управління» цими складними процесами, якими супроводжується глобалізація, чи навіть «повернення їх назад» якщо й не ілюзорна, то принаймні надзвичайно важко здійснювана [1, с. 35].

Даний підхід, за всієї своєї песимістичності, містить і раціональний методологічний зміст:

– по-перше, в умовах глобалізації державно організоване людство повинно підпорядковуватися загальній логіці колективних дій;

– по-друге, така парадигма дій об'єктивно викликає до життя необхідність управлінського забезпечення й супроводу;

– по-третє, таке управлінське забезпечення здійснюється виключно за допомогою права, що має вже не національний, а наднаціональний і міжнародний характер;

– по-четверте, формуючи, конструюючи й вибудовуючи архітектоніку такого управлінського забезпечення й супроводу за допомогою права, держави-члени світового співтовариства запозичають нормативні конструкції в національному конституційному праві, що регламентує найбільш важливі, суттєві, фундаментальні суспільні відносини в межах національної держави, інтерпретуючи їх на міжнародний і глобальний рівні;

– по-п'яте, такий управлінський вплив на колективну поведінку держав і народів повинен мати знеособлений характер, що актуалізує уніфікацію правових і організаційних форм впливу;

– по-шосте, здійснення такого глобального управління за допомогою права завдання дуже важке, проте реальне, прикладом чому служить співробітництво держав у межах світового співтовариства й діяльність міждержавних інтеграційних об'єднань.

Досліджуючи об'єктивну необхідність глобального управління та, як обґрунтовано уявляється, показуючи цим об'єктивну необхідність виникнення правової глобалізації, вітчизняний дослідник Б. Юськів пов'язує їх з такими факторами:

– складність глобалізаційного процесу, що включає багато підпроцесів, які відбуваються як у різних сферах громадського життя, так і у свідомості людей (фактор системності глобалізації як такої і правової глобалізації зокрема – А. М. А.);

– масштабність глобалізації, її «наступність» у просторі й часі, коли весь світ сегментований на складові різного ступеня глобалізованості, а ці складові тісно взаємозалежні та взаємодіють між собою (фактор дихотомії в процесі глобалізації як такої і правової глобалізації зокрема (між національним і міжнародним правом – А. М. А.), що викликає до життя необхідність правової уніфікації – А. М. А.);

– поліоб'єктність і полісуб'єктність глобалізації: вона не просто поділила світ на тих, хто «глобалізує», і тих, кого «глобалізують», а в дійсності кожен суб'єкт, маючи власні цілі, тією чи іншою мірою виконує обидві ролі (фактор множинності об'єктно-суб'єктного складу глобалізації, у тому числі й правової глобалізації – А. М. А.);

– наявність у процесі глобалізації такого фактору, як світ природи з його ресурсами, що на сьогодні вже певним чином замкнувся (географічно, ресурсно, інформаційно) чи замикається (інтелектуально, морально тощо) й набув властивості обмеженості й недостатності, у результаті чого став предметом зазіхань суб'єктів глобалізації в процесі досягнення ними власних цілей (фактор кризи загального ресурсного забезпечення глобалізації, за якого істотно об'єктивуються регламентаційні процеси й зростає роль правової глобалізації – А. М. А.);

– множинність та амбівалентність наслідків глобалізації, що закладені в самій її природі [2, с. 120] (фактор природної дихотомії наслідків глобалізації, що об'єктивує необхідність формування належних та оптимальних форм правової глобалізації – А. М. А.).

Онтологічне тлумачення феномена правової глобалізації дозволяє дійти висновку, що в її основі лежить глобалізація права, причому як у широкому його розумінні (як об'єктивний системний процес – А. М. А.), так і у вузькому (як безпосередня розробка загальних нормативних підходів для вирішення найважливіших загальних питань виживання людства й збереження національної державності, проте вже в модифікованому вигляді, з урахуванням потреб формування глобального управління й наднаціонального, у тому числі й міжнародного, права – А. М. А.).

Досліджуючи методологічні підходи до глобалізації права, російський дослідник В. Богатирьов відзначає, що саме право у своїй основі має всі передумови для глобалізації, оскільки воно менше за інші соціальні регулятори зав'язане на національних особливостях і більш оперативно змінюється. Разом із тим тривалий час у всіх країнах світу вчені, вивчаючи право, загострювали увагу переважно на національних особливостях правових систем, що свідчить про націоналізм у правовій сфері. Однак сьогодні варто зайнятися вивченням сторін, що поєднують правові системи, які їх інтернаціоналізують [3, с. 3].

Становить великий науковий інтерес позиція, хоч і не безперечна, зазначеного автора щодо виникнення, структури, джерелознавчої бази глобального права й ролі в його формуванні саме національного конституційного права й модернізованої системи його джерел [4, с. 3].

В. Богатирьов відзначає, що в цей час глобальне право становить собою взаємозалежну сукупність, що складається з центральної, інтегруючої ланки – міжнародного права – і 193 національних правових систем.

Як уявляється, такий підхід є не лише дуже спрощеним, а й помилковим, що має у своїй основі підхід простого математичного складання міжнародного права з національними правовими системами, що практично створює несистемну й непослідовну їх сукупність з алогічними властивостями. Уявляється, що міжнародне право в праві глобальному виступає не лише центральною й інтегруючою ланкою, а й феноменом, який конститує національні правові системи, що фактично інституціоналізує їх у галузь, підсистему міжнародного права.

Глобальне право формується на фундаменті правових традицій прогресивної (західної) цивілізації, що народилася в європейському регіоні, на основі мутацій традиційних культур – античного поліса та європейського християнського середньовіччя. Західна традиція права представлена двома найбільш поширеними у світі правовими сім'ями (англо-американською та романо-германською), на базі яких розвивається майже вся публічно-правова сфера країн світу. При цьому міжнародне право створене на базі романо-германської правової сім'ї.

Варто зазначити, що загальна історична ретроспектива виникнення глобального права переважно не викликає заперечень, за винятком необхідності обов'язкового згадування давньоримської цивілізації (її правові досягнення продовжують відігравати істотну роль у формуванні й функціонуванні сучасних національних

правових систем – А. М. А.), оскільки античний поліс уявляється більш характерним для давньогрецької цивілізації;

Національні правові системи, глобалізуючись, рецепіюють форми прогресивної (західної) традиції права, проте не його зміст. При цьому без гармонічного їх сполучення одержати єдине глобальне право не уявляється можливим. Цю суперечність можна вирішити через інтегративне праворозуміння, що дозволить показати право в усьому його різноманітті та складності.

Уявляється, що такий висновок є позитивним, оскільки національні правові системи, глобалізуючись, здійснюють рецепцію не лише форм прогресивної (західної) традиції права, а й її найважливіших змістовних аспектів (наприклад, Цивільний кодекс України 2003 р., що становить собою рецепцію Цивільного кодексу Наполеона 1804 р., а фактично – рецепцію римського цивільного права).

Глобалізація права здійснюється переважно через глобалізацію правової свідомості. Будучи частиною свідомості взагалі, правова свідомість піддається інновації через засоби масової комунікації, особливо штучні, котрі у своїй масі стають глобальними.

Теза, наведена вище, як уявляється, є парадоксальною: даний підхід досконало виключає визначальну роль правової культури, правової акультурації у формуванні правової свідомості й надає перевагу в цьому питанні не суб'єктивним факторам, а засобам масової комунікації, фактично – технологічному інструментарію, що, варто визнати, відіграє важливу інформаційну роль у цьому процесі, однак роль явно не провідну.

Разом із тим правова культура – це надзвичайно ємне поняття, що справляє суттєвий і визначальний вплив на формування правової свідомості особистості. Більш того, це унікальне явище, особливий зріз культури суспільства, що поєднує всі основні сфери його правового життя: законодавство, правотворчість, правореалізацію, права і свободи громадян, правосвідомість, механізм держави, принципи й методи його діяльності та водночас є важливим критерієм його якості, що виражається поняттям «правокультурність» [5].

Уявляється, що вплив елементів, які складають правову культуру на національному рівні, на глобалізацію правової свідомості також є важливим і системним.

Структурні елементи правосвідомості зовсім інакше беруть участь у її глобалізації. Якщо правова психологія за своєю сутністю стабільна й здебільшого національна, то правова ідеологія інтернаціональна та сприяє впровадженню інновацій у правову свідомість у цілому. При цьому цілком перейняти правові ідеї, не модернізуючи їх під себе, не може жоден народ або нація в принципі, тому що національний габітус протягом усього існування етносу незмінний.

Тут також можна не погодитися з В. Богатирьовим, котрий стверджує про незмінність правової психології й заперечує можливість модифікації національного габітусу. Варто враховувати, що габітус становить собою багатозначне поняття. Визначаючи його, французький соціолог П. Бурдьє відзначає, що, по-перше, під ним слід розуміти «системи міцних набутих схильностей (диспозицій)», що виробляються об'єктивним структурованим соціальним середовищем; по-друге, габітус – це «нескінченна здатність для виробництва думок, сприйняття, виражень

і дій»; по-третє, габітус – це «продукт історії», що «робить індивідуальні й колективні практики – знову історію – відповідно до схем, породжуваних історією» [6, с. 17]. Системний аналіз наведеного підходу свідчить, що лише одна з підстав – перша – є статичною, а дві наступні мають істотну динамічну характеристику, що приводить нас до висновку про те, що й національний габітус, і, отже, правова психологія підлягають змінам.

Найбільш наочно процес глобалізації простежується на прикладі позитивного права. Нині під впливом процесу глобалізації відбувається уніфікація видів формальних юридичних джерел у всіх правових сім'ях світу. Центральне місце в глобальному праві посядуть закон, судовий прецедент і міжнародно-правовий договір, другорядними стануть правова доктрина та правовий звичай. Нині в англо-американській сім'ї зростає роль статутів, у романо-германській – судових прецедентів, у релігійних правових сім'ях – законів і підзаконно-нормативних актів, при цьому в усіх них, як правило, визнаються й використовуються норми міжнародного права – міжнародні договори.

Варто підтримати компаративний підхід В. Богатирьова до вивчення джерелознавчої бази правових сімей і виявлення трансформацій у цій сфері, а отже, модифікацій і трансформацій у системі джерел національних держав, що належать до різних правових сімей. Разом із тим необхідно доповнити його висновки деякими положеннями:

а) трансформація й розширення переліку джерел у національному праві відбувається насамперед у сфері національного конституційного права;

б) автор стверджує, що під впливом процесу глобалізації відбувається уніфікація видів формальних юридичних джерел у всіх правових сім'ях світу, тобто формується й виявляється тенденція формування глобального конституціоналізму на базі такої уніфікації й виникнення загальних підходів держав-членів світового співтовариства до її здійснення;

в) міркуючи про модифікацію джерел національного конституційного права, автор доходить висновку, що ці процеси викликають виникнення глобального права;

г) стверджується, що центральне місце в глобальному праві посядуть закон, судовий прецедент і міжнародно-правовий договір – отже, взаємозалежні процеси інтернаціоналізації конституційного права і конституціоналізації загально-міжнародного права (можна сказати й ширше – міжнародного правопорядку [7, с. 2–10]) будуть підсилюватися, тому, зростатиме й конвергенція та взаємодія цих двох правових систем – національного права й міжнародного права;

д) поширення певних джерел права, характерних раніше лише для конкретних правових сімей, свідчить про фундаментальність зазначених вище тенденцій конвергенції та взаємодії, адже система джерел національного конституційного права детермінує формування, функціонування й розвиток системи джерел усіх галузей національного права;

е) висновок про те, що в усіх правових сім'ях, як правило, визнаються й використовуються норми міжнародного права – міжнародні договори, має суттєвий методологічний, гносеологічний та аксіологічний потенціал, оскільки, з одного боку, він показує шлях модернізації національного конституційного права внаслідок

впливу на нього права міжнародного (інструментально-методологічний аспект – А. М. А.), а з іншого – він дає можливість пізнати процеси такого взаємного діяння і впливу (гносеологічний аспект – А. М. А.). До того ж, він наочно демонструє соціальну, державну й колективно-індивідуальну цінність національного конституційного права, що за взаємодії з правовими сім'ями за допомогою використання арсеналу загального міжнародного права модифікується, трансформується, реформується й адаптується до функціонування в умовах правової глобалізації (аксіологічний аспект – А. М. А.).

Необхідність переорієнтації парадигми досліджень у правовій сфері об'єктивно визначена потребами регуляції нових глобальних соціальних структур, що формуються, у межах яких старі правові регулятори, як національні, так і міжнародні, уже не діють.

Даний висновок має певну частку прогностичності, проте водночас, як не дивно, песимізму. Варто погодитися з В. Богатирьовим щодо такого:

а) відбувається активний процес формування глобальних структур, що будуть створювати й нові правові регулятори;

б) старі правові регулятори вже не діють;

в) в умовах глобалізації різко знижена ефективність національних правових регуляторів.

Разом із тим не можна погодитися з тезою про зниження ефективності міжнародних правових регуляторів: зазначений автор таким підходом просто нівелює найважливішу роль і зростаюче значення міжнародного права як якісно нового феномена в умовах глобалізації. Можливо, говорячи про це, автор має на увазі виникнення нового, космополітичного права, однак тоді він повинен був хоча б віддати належне міжнародному праву, що лежить, як своєрідний концепт, в основі космополітичного права.

Необхідно зазначити, що у своїй доповіді «Кантіанський проект конституціоналізації міжнародного права: чи зберегає він шанс?» на XXII Всесвітньому конгресі з філософії права і соціальної філософії «Право і справедливість у глобальному суспільстві» (2005 р., Гранада, Іспанія) [8, с. 115–116] видатний філософ сучасності Ю. Хабермас відзначив, що своєю концепцією «космополітичного правопорядку» І. Кант вийшов за межі міжнародного права, яке залишилося орієнтованим виключно на держави. Проте лише після двох світових воєн конституціоналізація міжнародного права еволюціонувала в напрямі до космополітичного права відповідно до приречення І. Канта. Однак із катастрофою двополюсного світового порядку й затвердженням США як світового гегемона з'явився альтернативний погляд на світовий устрій. Проект нового ліберального світового порядку під прапором *Rex Americana*, що відстоюють неоконсервативні прихильники нинішньої адміністрації США, порушує питання вже не про межі юридизації міжнародних відносин, а про те, чи повинна юридизація міжнародних відносин бути замінена моралізацією міжнародної політики – моралізацією, що визначається етосом (стійкістю) [9, с. 967] наддержави. Питання ставиться в такий спосіб: чи залишається право придатним засобом для реалізації декларованих цілей досягнення миру й міжнародної безпеки, сприяння демократії та прав людини в усьому світі,

чи буде затверджений пріоритет уже не юридично, проте морально виправданих національних інтересів США.

Одночасно Ю. Хабермас висловив упевненість, що кантіанський проект буде продовжуватися. Підстави для надії на такий результат дає та обставина, що США є найстарішою конституційною демократією у світі й має певні механізми, які «стримують» етатизм держави. Спорідненість ціннісних орієнтацій між внутрішньою політичною культурою єдиної наддержави, що зберігається, з одного боку, і космополітичним проектом – з іншого, принаймні полегшує можливість повернення США до ролі лідера в перетворенні міжнародного права в напрямі до «космополітичного правопорядку» [10, с. 50–51].

Наведені положення дають відповіді на найважливіші проблемні питання проведеного дослідження:

- виникнення ідеї конституціоналізації міжнародного права пов'язане з І. Кантом і його концептом про космополітичний правопорядок;

- у проблематиці конституціоналізації міжнародного права опорне й первинне місце належить конституції як наймогутнішому фактору впливу на міжнародне право та взаємодії з ним;

- основу концепції «космополітичного правопорядку» І. Канта складає саме міжнародне право;

- у своїй концепції «космополітичного правопорядку» І. Кант виходить за межі міжнародного права, залишаючи його державам, на які воно виключно орієнтоване, проте лише міжнародне право є й залишається «трампліном» і сполучною ланкою для виходу на рівень права космополітичного;

- могутнім ініціюючим поштовхом для виникнення космополітичного права стали світові збройні конфлікти, що поставили світову цивілізацію на межу знищення, звідси космополітичне право бачилося як універсальний регулятор міжнародного спілкування й побудови безконфліктного міжнародного правопорядку;

- центральним у виникненні космополітичного правопорядку є питання необхідності заміни юридизації міжнародних відносин моралізацією міжнародної політики – моралізацією, що визначається етосом наддержави, тобто за її розсудом і відповідно до її інтересів;

- незважаючи на фактори, що сприяють формуванню космополітичного правопорядку, роль і значення міжнародного права зберігається також, як не дивно, завдяки стійким конституційним демократичним традиціям наддержави, що під час проходження до такого правопорядку як основний інструмент використовує міжнародне право, – як бачимо, тут взаємозв'язок конституційного й міжнародного права набуває програмного й органічного характеру;

- разом із тим І. Кант іде далі: суттю нововведення кантіанського проекту є трансформація міжнародного права як права держав у космополітичне право як права держав та індивідуумів. Останні є суб'єктами права не лише як громадяни їхніх власних держав, а й як члени «космополітичного союзу» [11, с. 395]. Уявляється, що тут ідеться про революційну трансформацію, обумовлену могутнім впливом національного конституційного права держав через свої об'єкти конституційного регулювання, через свої системи координат конституційних принципів

і норм на подальший розвиток міжнародного права, що, по суті, перетворюється на глобальне міжнародне право – космополітичне право, яке відображає інтереси держав та їхніх громадян (точніше – населення – *А. М. А.*) як представників єдиного конституційно-політичного союзу. Таким чином, національне конституційне право, використовуючи міжнародне право, переходить на більш високий рівень розвитку й функціонування – космополітичне право, що обумовлює виникнення космополітичного правопорядку, тобто воно стає транснаціональним. У такій системі координат і парадигмі дій конституційне право «придушує» право міжнародне та, використовуючи його, стає новою якістю нормотування (регулювання, регламентації) світового співтовариства держав, що перетворюється на космополітичне співтовариство.

Отже, незважаючи на одержання нової якості національним конституційним правом і правом міжнародним, відбуваються відцентрові процеси навколо національної державності, що «розмивається» і трансформується в бік якісної модифікації.

Виходячи з вищевикладеного, *В. Богатирьов* робить продуктивний висновок про те, що формування глобального права й інтеграція всіх національних правових систем – об'єктивні необхідність і закономірність [12, с. 5]. Незважаючи на те, що даний висновок варто підтримати, необхідно відзначити, що він має половинний характер: автор не дає відповіді на питання про те, що ж буде з національною державою та правовою системою, насамперед із національним конституційним правом, що є нормативно-політичним «охоронителем» національної державності. Уявляється, що варто було б звернути увагу на шляхи ефективного симбіозу національного конституційного й міжнародного права, які б дозволили їм співіснувати та взаємодіяти навіть в умовах появи й формування права космополітичного.

Як уявляється, важливі акценти в досліджуваній проблематиці розставляє російський дослідник *С. Щетинін*, котрий у своєму науковому дослідженні «Правова глобалізація: поняття й основні форми: теоретико-методологічні аспекти» [13, с. 7] пропонує визначити її як процес формування нової, загальносвітової системи правових норм, що організують і забезпечують глобальну міждержавну взаємодію в різних сферах життя сучасного суспільства, у процесі якого міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань виявляються в стані тісної взаємозалежності. При цьому характер правової інтеграції й інтернаціоналізації визначається, з одного боку, участю держав у справах світового співтовариства, а з іншого – ступенем сприйняття країнами тих чи інших аспектів права інших держав.

Такий підхід містить цілу низку методологічно й аксіологічно важливих критеріїв, що дозволяють уявити феномен правової глобалізації так:

- а) глобальний процес (процесуальний критерій – *А. М. А.*);
- б) процес формування нової, загальносвітової системи правових норм (глобально-об'єктний критерій – *А. М. А.*);
- в) існування загальносвітової системи правових норм, що організують і забезпечують глобальну міждержавну взаємодію в різних сферах життя сучасного суспільства (об'єктивно-телеологічний критерій – *А. М. А.*);

г) процес взаємодії держав, за якого міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань виявляються в стані тісної взаємозалежності (колабораційний критерій – А. М. А.);

д) процес, що викликає до життя правову інтеграцію й інтернаціоналізацію (функціонально-телеологічний і формально-телеологічний критерії – А. М. А.);

е) правова інтеграція й інтернаціоналізація, в основі яких лежить дихотомія соціально-правового характеру: з одного боку, участь держав у справах світового співтовариства, а з іншого – сприйняття країнами тих чи інших аспектів права інших держав (критерій взаємодії національних правових систем між собою та з міжнародним правом – А. М. А.).

Варто зазначити, що С. Щетинін загалом правильно визначив характерні риси правової глобалізації, хоч із приводу деяких критеріїв виникають сумніви. Так, наприклад, важко погодитися з автором у тому, що міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань в умовах правової глобалізації виявляються в стані тісної взаємозалежності. Такий підхід здебільшого є закріпленням субординаційних відносин між цими правовими феноменами, а отже, демонструє їхнє протистояння, у той час, коли, як обґрунтовано уявляється, варто говорити про їх гармонійну взаємодію з метою досягнення необхідного глобально-соціального результату.

Становить істотний доктринальний інтерес визначення вказаним вище автором сутності правової глобалізації [14, с. 7]. Він вважає, що в контексті аналізу світових економічних і політичних глобалізаційних процесів правова глобалізація може розглядатися в двох основних аспектах:

– по-перше, як процес, покликаний забезпечити юридичне оформлення та правову легітимність інститутам й елементам глобальної політичної влади й транснаціональних економічних об'єднань (забезпечення нормативно-структурної легітимності глобалізаційних процесів – А. М. А.);

– по-друге, як цілком самостійний процес, що має свою окрему історію і не залежить від політичної й економічної глобалізації, покликаний забезпечити міждержавну взаємодію у справі вирішення глобальних проблем сучасності (нормативний супровід різнорівневого й поліоб'єктного співробітництва держав-членів регіонального чи світового співтовариства в процесі вирішення глобальних проблем виживання людства – А. М. А.).

Тут теж варто акцентувати увагу на певному алогічному підході автора до визначення черговості виникнення глобального правового простору. Так, автор пов'язує його лише з необхідністю нормативного супроводу й легітимації діяльності глобальних інституцій світового співтовариства та лише потім говорить про нормативне забезпечення й супровід співробітництва держав у глобальних питаннях. Уявляється, що навіть у хронологічному аспекті це не відповідає дійсності: спочатку відбувається становлення співробітництва, а потім виникають інституції його забезпечення і супроводу.

Крім того, С. Щетинін під час визначення феномена правової глобалізації не враховує трансформації сучасної державності. Однак загальновідомо, що найяскравішим елементом державності, що трансформується в умовах правової глобалізації, є феномен державного суверенітету.

Дослідження проблем трансформації влади в сучасній Україні передбачає чітке й адекватне уявлення національного політичному й науковій співдружності про особливості трансформації системи влади сучасних держав світу під впливом існуючих глобальних викликів.

Проблема полягає в тому, що відповідно до нормативного наповнення й значення ліберально-демократичної ідеології затвердження та функціонування доктрини державного суверенітету відбувається в його взаємозв'язку з народним і національним суверенітетами, а також виступає передумовою демократичного розвитку суспільства. Однак ці процеси під впливом численних викликів глобального характеру у світі стикаються зі значними труднощами об'єктивного характеру, результатом чого є виникнення стійкої тенденції до поступової втрати державами національного суверенітету й нездатності ліберальної демократії пристосуватися до нових обставин.

Слід відмітити, що деякі аспекти зазначеної проблеми у своїх наукових працях висвітлювали такі соціальні діячі й наукові авторитети, як В. Бек, Ф. Фукуяма, Т. Гоббс, Ф. Закарія, Дж. Сорос, Р. Шайхутдінов, В. Іноземцев та інші. Однак зазначені дослідники розглядали лише загальні контури й певні аспекти цього питання, уникаючи широкого науково-критичного погляду на загальний стан проблеми.

Тому аналіз впливів на національну державу та її право, насамперед конституційне, факторів глобального характеру й правової глобалізації дасть можливість визначити напрям трансформації доктрини державного суверенітету під впливом наведених факторів.

У гносеологічному аспекті саме поняття «суверенітет» з'явилося в результаті подолання суспільством стану, який описав Т. Гоббс як «війну всіх проти всіх» [15, с. 113]. Слід зазначити, що принцип державного (національного) суверенітету завжди піддавався деяким обмеженням.

На думку російського дослідника Р. Шайхутдінова, про принципову неможливість здійснення абсолютного суверенітету свідчать такі фактори, що мають методологічне наповнення:

а) обмежує суверенітет наявність інших суверенітетів. Наприклад, суверенітет тієї чи іншої держави «перебуває в певних відносинах з іншими основними загальноновизнаними принципами міжнародного й конституційного права»;

б) на тому самому прикладі державного суверенітету можна помітити дедалі більший розвиток і посилення різних трансдержавних (наддержавних – А. М. А.), транснаціональних організацій (ООН, ЄС, ВТО та інші), що приводить до того, що межі суверенітету окремої держави дедалі більш чітко фіксуються й визначаються, у тому числі в межах договірних відносин [16, с. 512].

Цілою низкою політологів зафіксована нова тенденція в міжнародній політиці та глобальних політичних трансформаціях, що допускає перенесення реальних центрів влади з рівня національної держави на наднаціональний (нагору по вертикалі – А. М. А.) і регіональний (униз по вертикалі – А. М. А.) рівні. Так, американський соціолог Е. Тоффлер констатує, що одні сили прагнуть перевести політичну владу з рівня держави-нації на рівень внутрішньонаціональних регіонів і груп. Інші сили намагаються підняти її на рівень міжнаціональних агентств та організа-

цій, а складаючись, ведуть до розпаду високотехнологічних націй на більш дрібні й менш сильні одиниці [17, с. 351]. Отже, відповідно до цих тенденцій формуються нові нормативні масиви міжнародного (наднаціонального) й національного регіонального права, зменшуючи роль і значимість національного правового масиву, у тому числі конституційного.

Звідси ситуація, що склалася, радикально трансформує розуміння статусу національних держав і, отже, державного суверенітету. З одного боку, через активізацію регіональних рухів самих національних держав такий статус розширюється й зміцнюється, підсилюється також державний суверенітет, а з іншого – держави втрачають свою колись повну й абсолютну владу над економікою, політикою і культурою своїх народів, відповідно, право представляти їх на міжнародній арені – відбувається перерозподіл державних повноважень за допомогою їх делегування на міжнародний (наднаціональний) рівень та водночас – на регіональний (внутрішньо національний) рівень. Така дихотомія призводить до звуження сфери державного суверенітету, до «вимивання» з нього критеріальних складових, що стосується територіального верховенства. Як уявляється, тут йдеться про об'єктивні фактори, прямо пов'язані з глобалізацією, виникнення й вирішення яких не пов'язане з волею конкретних держав, їх груп та асоціацій.

Досліджуючи таку ситуацію, російський політолог А. Уткін основними факторами (на нашу думку, суб'єктивного характеру – А. М. А.), що сприяють утраті державного (національного) суверенітету, вважає: падіння рівня патріотизму населення більшості країн, тиск недержавних організацій, що зростає, економічну експансію великих корпорацій, трудову еміграцію жителів бідних країн у багаті, етнічне самоствердження народів, позбавлених державності [18, с. 20]. На його думку, у сучасних умовах деякі функції й повноваження суверенних держав у сферах вироблення зовнішньої та внутрішньої політики, що раніше виконували уряди, переходять до глобальних структур управління, серед яких виділяються: міждержавні союзи, військові блоки, фінансові інститути, транснаціональні корпорації, міжнародні політичні, громадські, релігійні й етнічні організації, структури глобальної організованої злочинності тощо [19, с. 76].

Таким чином, можна констатувати, що правова глобалізація, результатом якої стає виникнення глобального, а надалі космополітичного права, має під собою могутню організаційну й організаційно-правову структурну складову, що виявляється у виникненні відповідних інституцій, які розробляють новий масив нормативних розпоряджень, проте вже міжнародного (наднаціонального) характеру. Це свідчить про трансформацію глобалізації й усіх її форм, у тому числі й правової, у нову якість – глобальну інтеграцію, що виступає як нова форма соціального розвитку. На думку Р. Войтович, глобальна інтеграція визначає закономірності розвитку сучасного світу, оскільки під її впливом змінюється глобальна структура світобудови, з'являються нові інтегративні структури, що забезпечують інтенсифікацію розвитку людства в цілому [20]. Отже, йдеться про виникнення інституціонального механізму забезпечення існування світу, заснованого на праві, в основі якого лежить взаємодія національного конституційного й міжнародного права, їх синергетична взаємодія, конвергенція, симбіоз і народження нового пра-

вового масиву міжнародного (наднаціонального) конституційного чи міжнародного (наднаціонального) інтеграційного права. Проте, чи є ці визначення синонімічними, антагоністичними або дихотомічними, чи містять вони в собі нову якість розвитку національних правових систем і міжнародної правової системи, спробуємо відповісти в подальших наукових розвідках.

Однак завершуючи дослідження феномена правової глобалізації, варто зробити висновок про те, що в сучасному світі під впливом цілої низки глобальних викликів державний суверенітет зазнає значних трансформацій, що об'єктивує необхідність процесу постійного спостереження за феноменом державності та змушує серйозно замислитися про перспективи функціонування її демократичної та правової іпостасі в нових умовах. Якщо раніше феномен демократії виявлявся виключно на рівнях локальних форм самоорганізації людства (плем'я, поліс, регіон, держава) [21, с. 19] і вже потім викликав до життя об'єктивну необхідність її правового супроводу й забезпечення, то сьогодні питання практичної реалізації принципів демократичної правової державності, проте вже на рівні глобальних (наднаціональних, космополітичних) відносин, залишається відкритим і має потребу в постановці й комплексному дослідженні.

У процесі дослідження правової глобалізації правомірно виникає питання про форми правової глобалізації, в яких і виявляється співвідношення та взаємодія національного конституційного й міжнародного права. На думку С. Щетиніна, основними способами правової глобалізації є правова інтеграція, правова інтернаціоналізація та правова імплементація [22, с. 7]. При цьому зазначений автор намагається обґрунтувати виникнення цих форм цілком різними тенденціями, що відбуваються в межах світового співтовариства держав. Так, він вважає, що правова інтеграція та правова імплементація виступають як функціональні ознаки глобалізації, оскільки здебільшого пов'язані з необхідністю спільними зусиллями на міждержавному рівні вирішувати різні загальносвітові глобальні проблеми сучасності. Правової інтернаціоналізації він призначає роль уже результату, наслідків, наслідку глобалізації, що захоплюють основні сфери життєдіяльності сучасного суспільства. Таким чином, тут автор використовує класичну філософську постановку питання детермінізму – «причини і наслідку». Однак, як уявляється, під час визначення правової інтернаціоналізації автор робить методологічну помилку, визначаючи сутність останньої в тому, що внутрішньодержавне право виявляється в тісному взаємозв'язку з іншими внутрішньонаціональними правовими системами й фактично відкидає проблематику взаємодії цих систем із правом міжнародним. Таким чином, він підмінює поняття правової інтернаціоналізації міждержавною взаємодією правових систем. Уявляється, що такий підхід суттєво збіднює поняття правової інтернаціоналізації, тим паче що автор відносить до її способів рецепцію, гармонізацію й уніфікацію, у межах реалізації яких міжнародне право відіграє важливу роль.

Слід зазначити, що перелік форм правової глобалізації, який навів С. Щетинін, виявляється неповним. Так, на думку Б. Макогона, на національному рівні правова глобалізація виявляється в інтернаціоналізації права шляхом рецепції (пряме запозичення правових норм), гармонізації (зближення галузей права чи всієї

правової системи з іншими правовими системами), уніфікації (створення подібних норм і нормативно-правових актів) і стандартизації (приведення норм національного права у відповідність до стандартів міжнародного права) [23, с. 3].

Висновки. Резюмуючи, можна навести такі узагальнення:

– правова глобалізація виступає могутнім каталізатором для гармонійного розвитку національного конституційного та міжнародного публічного права на засадах загальнолюдських цінностей і верховенства прав людини над правами національних держав;

– правова глобалізація детермінує процеси ефективного симбіозу національного конституційного й міжнародного права, які дозволяють їм співіснувати та взаємодіяти між собою, здійснюючи позитивний вплив на державні правові та міжнародну правову системи;

– правова глобалізація суттєво впливає на формування глобального права й інтеграцію всіх національних правових систем – це є об'єктивним процесом, об'єктивною необхідністю та об'єктивною закономірністю.

Література

1. Лапорта Ф. Глобализация и верховенство права. Некоторые сомнения вестфальца / Ф. Лапорта // Проблемы философии права. – 2006–2007. – Т. IV–V. – С. 35–39.
2. Юськів Б. Концепція і парадигми глобального управління / Б. Юськів // Політ. менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 119–130.
3. Богатырев В.В. Глобализация права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В.В. Богатырев ; Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний Российской Федерации. – Владимир, 2012. – 52 с.
4. Там само. – С. 4–5.
5. Прима Д.А. Правовая культура как предмет научных исследований [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Pedagogica/2_123758.doc.htm.
6. Современная социальная теория: Бурдьё, Гидденс, Хабермас : [учеб. пособие] / пер. с англ., вступ. ст. А.В.Леднева. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 348 с.
7. Баймуратов М.А. Международный правопорядок: концептуальные подходы к становлению понятийной характеристики / М.А. Баймуратов // Междунар. публ. и частное право. – 2010. – № 1. – С. 2–10.
8. Habermas J. The Kantian Project of the Constitutionalization of International Law. Does It Have a Chance? / J. Habermas // Law and Justice in a Global Society. Plenary session. Lectures. – IVR : Universidad de Granada, 2005. – P. 115–126.
9. Этнос // Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Минск : Харвест ; М. : ООО «Издательство Аст», 2001. – 976 с.
10. Максимов С.И. XXII Всемирный конгресс по философии права и социальной философии «Право и справедливость в глобальном обществе» (содержательный обзор) / С.И. Максимов // Проблемы философии права. – 2006–2007. – Т. IV–V. – С. 50–51.
11. Кант И. К вечному миру // Сочинения на немецком и русском языках : в 4 т. / И. Кант. – М. : Ками, 1994. – Т. 1. – 588 с.
12. Богатырев В.В. Глобализация права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В.В. Богатырев ; Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний Российской Федерации. – Владимир, 2012. – 52 с.
13. Щетинин С.А. Правовая глобализация: понятие и основные формы: теоретико-методологические аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / С.А. Щетинин ; Ростовский юридический институт МВД Российской Федерации. – Ростов-на-Дону, 2009. – 24 с.
14. Там само.

15. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского : [сочинения] : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Мысль – . – Т. 2. – 1991. – С. 34–173.
16. Шайхутдинов Р. Современный политик: охота на власть / Р. Шайхутдинов. – М. : Европа, 2006. – 616 с.
17. Тоффлер Э. Война и антивоина. Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М. : Аст ; Транзиткнига, 2005. – 412 с.
18. Utkin A.I. Mirovoy order of XXI age / A.I. Utkin. – М. : Eksmo, 2004. – 324 p.
19. Там само. – Р. 76.
20. Войтович Р.В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку / Р.В. Войтович // Державне управління: теорія і практика. – 2010. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/.
21. Zakaria F. The Post-american World / F. Zakaria // The New York Times. – 2008. – 6 May. – Р. 19–23.
22. Щетинин С.А. Правовая глобализация: понятие и основные формы: теоретико-методологические аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / С.А. Щетинин ; Ростовский юридический институт МВД Российской Федерации. – Ростов-на-Дону, 2009. – 24 с.
23. Макогон Б.В. Общая характеристика процессов глобализации в правовой сфере / Б.В. Макогон // Актуальные проблемы теории и истории государства и права. – 2007. – № 3. – С. 2–4.

Анотація

Абдалказим Мутана Абас. Онтологічні засади впливу правової глобалізації на взаємодію конституційного права держав і міжнародного права. – Стаття.

У статті досліджуються онтологічні засади впливу правової глобалізації на взаємодію конституційного права держав і міжнародного права. Доводиться, що правова глобалізація детермінує процеси ефективного симбіозу національного конституційного й міжнародного права, які дозволяють їм співіснувати та взаємодіяти між собою, здійснюючи позитивний вплив на державно-правові та міжнародно-правову системи.

Ключові слова: правова глобалізація, конституційне право держав, міжнародне публічне право, взаємодія міжнародного та внутрішньодержавного права.

Аннотация

Абдалказим Мутана Аббас. Онтологические основы влияния правовой глобализации на взаимодействие конституционного права государств и международного права. – Статья.

В статье исследуются онтологические основы влияния правовой глобализации на взаимодействие конституционного права государств и международного права. Показано, что правовая глобализация детерминирует процессы эффективного симбиоза национального конституционного и международного права, которые позволяют им сосуществовать и взаимодействовать между собой, оказывая положительное влияние на государственно-правовые и международно-правовую системы.

Ключевые слова: правовая глобализация, конституционное право государств, международное публичное право, взаимодействие международного и внутригосударственного права.

Summary

Abdalkazim Muthana Abbas. Ontological foundations of the legal impact of globalization on the interaction of the constitutional law of states and international law. – Article.

This paper investigates the ontological foundations of legal globalization impact on the interaction of the constitutional right of states and international law. It is proved that the globalization of the legal process determines the effective symbiosis national constitutional and international law that allow them to coexist and interact with each other, okazuyuchy positive impact on state-legal and international legal systems.

Key words: globalization of legal, constitutional law of the states, public international law, interaction between international and domestic law.